

С.М. Авраменко

**ПОКРОВСЬКА ЦЕРКВА 1774 р.
ІЗ СЕЛА СУХИЙ ЯР СТАВИЩЕНСЬКОГО
РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ТЕРИТОРІЇ
МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА
ПОБУТУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ:
ІСТОРІЯ, РЕСТАВРАЦІЯ, ЕКСПОНУВАННЯ**

У дослідженні висвітлено історію пам'ятки архітектури національного значення – Покровської церкви 1774 року, її архітектурні особливості. Описано досвід використання пам'ятки в музейній практиці НІЕЗ «Переяслав».

Ключові слова: історія, церква, реставрація, пам'ятка, експонування.

На території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини експонується 6 пам'яток сакральної архітектури: 5 церков і дзвіниці. Ці православні святині мають не тільки матеріальний вимір, але й пов'язані з українською духовністю. У ХХ ст. православна християнська віра пережила декілька етапів руйнувань та занепаду, проте, завдяки віруючим, зберегла свою сутність і на даний час продовжує розвиватися. Саме тому актуальність дослідження історії Покровської церкви 1774 р. із с. Сухий Яр Ставищенського р-ну Київської обл. – пам'ятки архітектури національного значення – полягає у встановленні історичної правди та пізнанні українцями свого минулого.

Розв'язання даної проблеми започаткували у своїх дослідженнях Н.Г. Ткаченко [1], О.М. Жам, В.М. Шакула [2], М.В. Шкіра [3]. Так Н.Г. Ткаченко зупиняється на комплектуванні сакральних пам'яток Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, їх архітектурних особливостях. О.М. Жам, В.М. Шакула вивчають досвід використання сакральної пам'ятки архітектури в якості експозиційного павільйону Музею хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав»). М.В. Шкіра розглядає особливості виявлення та збереження християнських сакральних пам'яток народної дерев'яної архітектури XVII – початку ХХ ст. у зібранні НІЕЗ «Переяслав».

Мета і завдання статті полягає у поетапному дослідженні історії Покровської церкви 1774 р. в автентичному середовищі, висвітленні питань реставрації пам'ятки в с. Сухий Яр Ставищенського р-ну Київської обл., історії демонтажу, перевезення, реставрації і використання пам'ятки на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав».

Із п'яти пам'яток сакральної дерев'яної архітектури Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини останньою на територію скансена у 1986 р. була перевезена Покровська церква із с. Сухий Яр Ставищенського р-ну Київської обл. «з місць, де... загрожувало знищення від загальнодержавної політики проти церкви

Гл. 1. Покровська церква в с. Сухий Яр Ставищенського р-ну Київської обл. Світлина 1968 р. (фото В.О. Ленченко)

і релігії, від байдужості і небажання місцевої партократії мати пам'ятки і їх доглядати» [4, с. 40].

Офіційною датою спорудження церкви вважається 1774 р. За даними відомого дослідника храмів Київської губернії О. Похилевича, до вищевказаної дати на цій території, коли село ще називалось Сухим хутором, вже була сакральна споруда, збудована і освячена в 1748 р. Враховуючи, що Покровська церква мала 7-й клас, можна стверджувати, що кількість парафіян була досить обмеженою [5, с. 446].

Храм був діючим до 20-х років ХХ ст. У часи радянської влади кілька десятків років церква стояла порожньою, потім використовувалася як склад для мінеральних добрив. До середини ХХ ст. церква втратила своє культове значення і зазнала значної руйнації.

В архіві фундатора НІЕЗ «Переяслав» Михайла Івановича Сікорського збереглася унікальна світлина церкви. Фотофіксація пам'ятки здійснена 16.05.1968 р. відомим архітектором, членом Національної спілки архітекторів України В.О. Ленченком.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 26.09.1979 р. № 442 Покровська церква в с. Сухий Яр Ставищенківського р-ну Київської обл. була визнана пам'яткою архітектури національного значення (охоронний № 946) [6, с. 2].

Українським спеціальним науково-реставраційним проектним інститутом «Укрпроектреставрація» та Львівською комплексною архітектурно-реставраційною майстернею в 1981 р. було виготовлено проект реставрацій-

Іл. 2. Покровська церква із с. Сухий Яр Ставищенського р-ну Київської обл. на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» (фото С.М. Авраменко)

них робіт храму в автентичному середовищі. На жаль, він не був виконаний, а православна святиня продовжувала руйнуватися.

Враховуючи аварійний стан і неможливість консервації сакральної споруди в автентичному середовищі, було вирішено пам'ятку, що справила значний вплив на розвиток культури, архітектури, мистецтва України, перевезти на територію Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника.

Відповідно до наказу Заповідника від 10.05.1984 р. № 28, в с. Сухий Яр музейним автобусом для демонтажу і перевезення пам'ятки виїхала експедиція у складі О.М. Мельника, В.П. Москаленка, Б.Б. Коваленка, М.Т. Товкайла, В.Ф. Воловика, П.П. Крижанівського, Г.Я. Шевченка, В.І. Слюсара, М.П. Кондратенка, Л.І. Кірпікіна, В.І. Скрыги.

Село Сухий Яр знаходиться на гористій місцевості, з глиноземними ґрунтами і поганими дорогами. Як свідчать очевидці, церква проглядалася з трьох сторін на 18–20 км, стояла на пагорбі, похилена під кутом 30%. На церковниці музейниками виявлені уцілілі дві могили з кам'яними хрестами.

Побудована у зруб споруда під час демонтажу зазнала втрат, оскільки при спробі розібрати завалилася на кущ

верби, адже замки були пошкоджені. Дубові підвалини згнили, їх не перевозили. Була втрачена дощана дубова, прибита кованими цвяхами, підлога, відкинута прибудова-ризнички XIX ст., які прилягали до вівтаря з півдня та півночі. Також втрачено наступні конструктивні елементи: піддашся, яким була оточена вся споруда; розпис, який ще проглядався у вівтарі у 1981 р.; хори (дощаті, на поперечній балці); сходи, що вели на хори; весь інтер'єр, ригелі (різьблені і мальовані) в восьмериках бабинця, нави і вівтаря; двері [6, с. 3].

Розбирали і перевозили церкву в два заїзди. Реставраційні роботи на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини були здійснені упродовж 1985–1986 рр. Основна робота по реставрації пам'ятки проводилася бригадою реставраторів Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника на чолі з Ф.Ф. Дардою.

Сакральна споруда мала загальну площу 70,11 м².. Довжина притвору складала 4,2 м, довжина нави – 5,5 м, довжина вівтаря – 4,6 м. Ширина притвору – 4,5 м, ширина нави – 5,8 м, ширина вівтаря – 4,5 м. Площа притвору – 18,9 м², площа нави – 30,2 м², площа вівтаря близько 20,9 м² [6, с. 4].

Культова будівля належить до типу церков, у яких зру-

би стін усіх дільниць мають однакову висоту, а кожен зруб завершується окремим верхом. Середній зруб ширший і довший за бабінець і вітвар. Центральний зруб і бабінець прямокутної форми, вітвар п'ятистінний. Зруб зовні шальований вертикально дошками. Кожен із трьох верхів має по два заломі. Перші заломі полегшують масу зрубів стін, переходять у напівосвітлений восьмерик. Другі заломі переходять у видовжені глухі ліхтарі. Їх завершують чітко окреслені грушоподібної форми восьмигранні маківки з кованими хрестами складного профілю (терновий вінок) [1, с. 102].

На початку 80-х років ХХ ст. згідно з партійними вимогами, настановами Постанови ЦК КППС «Про подальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», для поглиблення антирелігійної пропаганди і виховання атеїстичного світогляду в кожній області повинен був створений обласний музей історії релігії і атеїзму (такі музеї вже діяли в Києві на території Києво-Печерської лаври, у Львові в соборі святого Юра). Вимога створити музей ідеологічного спрямування надійшла до міському компартії, дирекції і партійної організації Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника.

Із Переяславом тісно пов'язане церковне життя України. Вже не одне століття релігійними і світськими істориками стверджується факт існування Переяславської митрополії у граді на Трубежі. Виходять праці М.Ю. Брайчевського і його учнів, в яких доводиться існування першої руської митрополії в Переяславі [7, с. 588], а численні археологічні знахідки на дитинці свідчать про вагомую роль міста в церковній історії.

Михайло Іванович Сікорський вважав, що фонди Заповідника налічують достатньо матеріалів для створення експозиції. За його ідеєю, музей був задуманий як нетрадиційний комплекс, що висвітлює історію розвитку світогляду людини із найдавніших часів до середини 80-х років ХХ ст. Комплекс включав наступні об'єкти: фрагмент житлово-господарського комплексу Добрянцівської пізньопалеолітичної стоянки XV–X ст. до н. е., найдавніші стели та скульптуру епохи міді-бронзи, єдині у своєму роді святилища і жертівники кочівників, козацьку церкву початку XVII ст., церковну дзвіницю 1760 р. і сторожку XIX ст., садибу священика початку XIX ст., Музей світопізнання і мирного освоєння космосу.

Розмістити експонати було вирішено у приміщенні церкви 1774 р., перевезеної із с. Сухий Яр Ставищенського р-ну Київської обл. Основою експозиції стала робота П.В. Тараненка «Еволюція космогонії». У розписах трьох склепін і вітражах автор передав характер мислення людини на основних етапах розвитку її світогляду. Техніка виконання – гаряча енкаустика (кольорові пігменти, змішані на восковому зв'язуючому розчині, наносяться в розплавленому стані на спеціально підготовлену поверхню).

Розпис першої бані задуманий як модель світу на ранній стадії розвитку людства, «коли богом було Сонце». В центрі кола – одне із самих древніх зображень сонячно-

го диску зі знаком часу-вічності. Основою композиції є послідовна серія вписаних у коло квадратів, що символізують багатоярусний устрій неба. На краю небесного склепіння розміщені знаки Зодіаку (найдревніше відоме зображення сузір'їв).

У центральній бані, за задумом автора, відображене зіткнення двох світоглядів: релігійного і наукового, що зароджувалося. Розламується церковне склепіння, за ним проглядається космічна безодня. На зміну релігійному світосприйняттю приходить космогонічна модель Галілея-Кеплера. По колу зображені фігури вчених, філософів, богословів.

У третій бані Тараненко відтворив фігуру космонавта на фоні математичної моделі, в яку закладена земна куля, зображена з космосу.

Відкриття музею відбулося 22.11.1986 р. Його експозиція налічувала близько 1000 експонатів. На початку 90-х років, зі зміною ідеології, постає питання про реекспозицію, відповідно і зміну назви установи, яка стає Музеєм історії Української православної церкви.

У цей час велика увага приділяється вдосконаленню експозиції музею: для створення виставки «Історія православного хреста» проводиться пошукова робота в селах Зарубинці, Монастирок, Трахтемирів, Балико-Щучинка. Виставка доповнюється колекцією кам'яних хрестів із с. Харківець Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. Гордістю експозиції стали давньоруський шиферний хрест із Альтицького цвинтаря м. Переяслав-Хмельницького і унікальні антропоморфні дерев'яні хрести з с. Ковалин.

У 1997 р. у с. Сухий Яр Ставищенського р-ну Київської обл. парафіяни збудували і освятили новий кам'яний Покровський храм, який повністю зберіг архітектурний стиль попереднього: тридільний, триверхий, видовжений по осі «схід – захід». Дерев'яними в ньому є лише барбани і маківки.

Отже, сакральна пам'ятка національного значення – Покровська церква із с. Сухий Яр Ставищенського р-ну Київської обл. (1774 р.) – становить визначну архітектурну і художню цінність і продовжує своє життя на території першого скансена України.

ПОСИЛАННЯ

1. Ткаченко Н.Г. Культурні пам'ятки дерев'яної архітектури Переяслав-Хмельницького музею народної архітектури та побуту // Українська культурна архітектура у світовому контексті: Зб. мат. Міжнародної наук. конф. – К., 2001. – С. 101–104.

2. Жам. О.М. Мало-Каратульська церква Вознесіння Христового: історія будівництва, освячення, сучасний стан // Православ'я в Україні: Збірник за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 25-літтю відновлення Київської православної богословської академії (1992–2017) / Під ред. д. богосл. н., проф., митрополита Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Епіфанія (Думенка), д. іст. н. Г.В. Папакіна, Н.М. Куковальської та ін. – К.: [Київська православна богословська академія], 2017. – Ч. 2. – С. 222–228.

3. Шкіра М. В. Православні святині Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Православ'я в Україні: Збірник за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 25-літтю відновлення Київської православної богословської академії (1992–2017) / Під ред. д. богосл. н., проф., митрополита Переяслав-Хмельниць-

кого і Білоцерківського Епіфанія (Думенка), д. іст. н. Г.В. Папакіна, Н.М. Куковальської та ін. – К.: [Київська православна богословська академія], 2017. – Ч. 2. – С. 272–281.

4. Данилюк А. Сакральна архітектура в скансенах Західної України // Українська культова архітектура у світовому контексті: Зб. мат. Міжнародної наук. конф. – К., 2001. – С. 39–46.

5. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – К., 1864. – 763 с.

6. Паспорт пам'ятки архітектури та містобудування національного значення. Покровська церква. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». – К., 2008. – 10 с.

7. Брайчевский М.Ю. Утверждения христианства на Руси. – К.: Наукова думка, 1989. – 588 с.

Авраменко С.М. Покровская церковь 1774 года из села Сухой Яр Ставищенского района Киевской области на территории Музея народной архитектуры и быта Средней Надднепрянщины: история, реставрация, экспонирование

В исследовании отражено историю памятника архитектуры национального значения – Покровской церкви 1774 года, ее архитектурные особенности. Описан опыт использования памятника в музейной практике НИЭЗ «Переяслав».

Ключевые слова: история, церковь, реставрация, памятник, экспонирование.

Avramenko S.M. Pokrovska church in 1774 from village Suhui Yar Stavyshechenskiy district Kyiv region is on the territory of the Museum of folk architecture and everyday life in the Middle Naddniproshchyna: history, restoration, exposition

This research is about history of architectural object for national meaning Pokrovska church in 1774, its architecture features. The experience of using of architectural object in museum practice of National historical reserve «Pereiaslav» is described.

Key words: history, church, restoration, object, exhibition.

22.02.2019 р.

УДК 94:725.9:630]:069.4(477.41–21)НІЕЗ

І.С. Бова

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ДЕРЕВ'ЯНОЇ АРХІТЕКТУРИ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА У НАЦІОНАЛЬНОМУ ІСТОРИКО-ЕТНОГРА- ФІЧНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті подано перелік пам'яток народної архітектури Музею історії лісового господарства Середньої Наддніпрянщини; зроблено аналіз робіт, виконаних при перевезенні, встановленні та експонуванні у музеї просто неба; зазначені основні напрями пам'яткоохоронних заходів, які були проведені з метою консервації та подальшого збереження сформованого архітектурного ансамблю.

Ключові слова: народна архітектура, лісний кордон, шшикошарня, комора, пересипка, автентичність, збереженість, пам'ятка місцевого значення.

В умовах глобалізації та цивілізаційних рухів суспільства ми все більше віддаляємося від власних культурних коренів, тому актуальність збереження автентичних пам'яток дерев'яної архітектури, як свідків усталених традицій минулого, постає досить гостро.

Наукова спільнота приділяє значну увагу розв'язанню даного питання. Наприклад, «Міжнародною хартією про

народну архітектуру» (Краківська Хартія 2000 р.) окреслено засади охорони і реставрації архітектурної спадщини, враховуючи потреби нашого часу, вказано напрями та способи її збереження. У документі наголошено, що найбільш оптимальним і виправданим способом збереження зразків дерев'яного зодчества є музеєфікація, що передбачає перевезення пам'ятки, проведення комплексних заходів консервації та подальшого збереження.

Дослідження окремих питань збереження зразків дерев'яного зодчества висвітлені у працях багатьох науковців. В Україні переміщення дерев'яних споруд із пам'яткоохоронною метою було започатковано у ХХ ст. при безпосередній участі українського вченого М. Макаренка, архітекторів П. Покришкіна, В. Леонтовича, М. Драгана [1]. Вони застосовували багатовіковий досвід народних майстрів щодо розбирання будівель як для ремонту, так і для перенесення у інше місце. Такий метод має народну назву «пересипка». Він є найбільш доцільним та зручним для каркасних конструкцій. Із часом такий метод (підготовка документації, розбирання та переміщення пам'яток дерев'яної архітектури) був науково та методично оформлений у роботах О. Опловникова, С. Под'япольського, Л. Прибегі та ін. [2].

Метою статті є висвітлення проблеми збереження архітектурних пам'яток Музею історії лісового господарства.

Основне завдання – проведення аналізу робіт при перевезенні, консервації та збереженні архітектурних пам'яток Музею історії лісового господарства у природному середовищі, де вони експонуються, з визначенням подальших напрямів пам'яткоохоронних заходів.

Як свідчить практика, переміщення споруди у музейну експозицію дає можливість здійснити одночасно комплексні охоронно-реставраційні заходи із зміцнення будівлі, заміни пошкоджених елементів конструкцій, інших реставраційних дій, а також сприяє облаштуванню екстер'єру середовища об'єкта. Такі заходи стали основним методом комплектування архітектурних експозицій музеїв просто неба (скансенів).

На околиці м. Переяслава-Хмельницького у Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, що у складі Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав»), на плато ур. Гора зібрано значну колекцію пам'яток дерев'яної архітектури, яка налічує 122 зразки будівель громадського, житлового та господарського призначення.

Основою формування архітектурного комплексу Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (далі МНАіП) стало переміщення історичних споруд до скансену дерев'яним остовом методом «пересипки». Підтвердженням цьому є архівні матеріали актів виявлення та переміщення пам'яток народної архітектури, а також зарубки та позначки, що збереглися на елементах будівель.

Зразки дерев'яної архітектури кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. у МНАіП експонуються поодинокі компози-